

Vékony Gábor, Magyar őstörténet — magyar honfoglalás

Nap Kiadó, Budapest, 2002. 223 lap

A kötet tagolódása: „Bevezetés” (5—8), „A magyar őstörténet kutatásának előzményei” (9—39), „A magyar nyelv rokonsága” (40—90), „Az őstörténeti kutatás módszerei” (91—130), „Az ugor korszak története” (131—55), „A »sötét kor«: a korai ősmagyar kor története” (156—71), „Az ősmagyar kor kései szakaszának története” (172—97), „A honfoglalás kora” (198—214), „Adattár” (218—21). A kötet címe nem utal közvetlen módon arra, hogy nyelvészeti kérdésekről is szólni kíván a régész szakképzettségű szerző, de a tartalomjegyzék már elárulja, hogy bőséges fejtegetéseket tartalmaz a nyelvrokonságról is.

Én — a szerzővel ellentétben — tartom magam a „suszter, maradj a kaptafánál!” népi bölcsességhez, ezért alapvetően a könyvnek csak a nyelvészeti vonatkozásaihoz szólok hozzá, a kompetenciámon kívül eső kérdésekkel kapcsolatosan előadottakkal csak akkor foglalkozom — és persze kellő óvatossággal —, ha a megbízhatónak tűnő forrásokból szerzett információimmal nincsenek teljesen összhangban.

A bevezetésben közli a szerző: „Mivel magam Kniezsa Istvánnal azt vallom, hogy egy ilyen munka csak a nyelvészeti adatok elsődlegességével írható meg, ugyanakkor egy ilyen munkát történéshoz kell megírnia, a következőkben főként nyelvi adatok sorakoznak majd” (5). Továbbá tisztázza a szerző, hogy a magyarság őstörténete, azaz etnogenezise nem azonos az őstörténettel, lévén „Az őstörténet valójában az emberiség legrégebbi története” (6). A tudománytörténeti áttekintésben önálló alfejezetekben esik szó a magyar—zsidó nyelvhasználatról, a magyarokról szóló történeti feljegyzésekről és a finnugor rokonítgatás kezdeteiről, valamint a tudományos finnugor nyelvészet és őshazakutatás állomásairól.

A magyar nyelv rokonságát bemutató részben is bőségesen találunk tudománytörténeti eszmefuttatásokat, valamint szerzői véleménynyilvánításokat is. Ez utóbbiak közül sokkal nem érthetők egyet vagy éppen nem tudok mit kezdeni velük. Értelmezést, indokolást kívánt volna például a következő kijelentés: „Igazából két rokon nyelv minden egyes megfelelése külön magyarázatot igényel, mint ahogy a megfelelések hiánya is” (41). Ezt követően etimológiaiag egymásnak megfelelő finn, magyar és vogul testrészneveket sorol fel. Köztük: fi. „*kesi* (ragos: *käden*)”, m. *kéz*, vog. *kät* 'kéz'. Az ún. „külön magyarázat” így szól: „Vannak a felsoroltak között hangalakra is szinte azonos szavak, mint a *kéz* és megfelelői esetében, e szónak az eredetibb harmadik hangja azonban *t* volt, amit csak a vogul őrzött meg példánkban, a finnben az eredeti *t* (*ti* hangkapcsolatban) *s* (magyar *sz*), a magyarban pedig *z* hanggá alakult át” (41). Megjegyzéseim: a) a finn szó helyesen: *käsi*; b) ennek ragozási töve *käte-*, ritkábban *kät-*, a szerző által közölt ragos (genitivusi) alakban látható *d* a *t* helyén jelentkezik zárt szótagban, tehát másodlagos tőalternánsról van szó; c) ha valaki tisztában van a tárgyalt nyelvek történetével és a rokon nyelvek közti hangmegfelelések rendszerével, nem vélheti szükségesnek, hogy „külön magyarázatot” fűzzön a három nyelv e szavának hangtani viszonyához, az ugyanis tudja, hogy a magyarban az intervokális *t* törvényszerűen *z*-vé lett, a finnben régi szavakban a *t* **ti* hangkapcsolatban *s*-szé lett, egyébként megőrződött, és zárt szótagban *d*-ként jelentkezik; d) ugyanezt a hangmegfelelést látjuk többek között a fi. *kota* 'kunyhó' ~ m. *ház* szavakban is, ezen finn—magyar szópárnak egyébként nincs megfelelője a vogulban, ott ilyen jelentésben a *kol*, *k_ol* stb. használatos (finn megfelelője: *kylä* 'falu'), de a szerzővel ellentétben nem lenne szükséges megmagyarázni azt, hogy a fi. *kota* ~ m. *ház* szavaknak miért nincs megfelelőjük a vogulban, illetve hogy a fi. *kylä* ~ vog. *kol*, *k_ol* nem rendelkezik magyar megfelelővel, az ugyanis a nyelvészetben közhely, hogy szavak kihalnak (erre utal a szerző is, vö. 40). Ha egy ilyen igen egyszerű szócsalád kapcsán ennyi megjegyzést kell tennie a recenzensnek, nyilván a szerző nyelvészeti ismereteiben vannak komoly hiányosságok.

„...a *kettő* és a *három* [finn, magyar és vogul nyelvi; H. L.] alakjainak eltérései ... a finnugor alapnyelvben meglévő nyelvjárási különbségekre utalnak” (43). Az én ismereteim szerint a '2' jelentésű, uráli alapnyelvi számnév mai folytatói nem teszik szükségessé a finnugor alapnyelvi nyelvjárási különbségekre való hivatkozást, továbbá a '3' esetében sem teszik ezt meg a nyelvészek — okkal. A szerző kifejtette volna, miféle különbségeket és hogyan magyaráz alapnyelvi nyelvjárásokkal operálva. Az sem világos, miféle jövevényszót gyanít a finn-permi nyelvek '7' számnéve esetében. Az ugyan igaz, hogy a '9' jelentésű számnévet szubtraktív módon (a 10-hez viszonyítva) fejezik ki a finnugor nyelvek, de a m. *nyolc* nem ilyen.

„Az egyes szám első személyű személynév-mások különbsége e táblázatban látványos: nem függenek össze egymással közvetlenül” (44). Az én etimológiai és hangtörténeti ismereteim szerint ezen névmások közvetlenül megfelelnek egymással, csak ismerni kell hang- és alaktörténetüket. Meglehetősen merész, nem az uráli nyelvtudomány ismeretanyagán alapuló kijelentés a következő is: „A személynév-mások egyéb alakjai eltérésének az az oka, hogy eredetileg (ez az uráli alapnyelvre érvényes) egyes és többes számban ezeket nem különböztették meg egymástól, s a megkülönböztetést később különböző formákkal oldották meg” (44—5). Sokkal inkább arról van szó, hogy az uralisták vélekedése nem egyöntetű ebben a kérdésben. Még megjegyzendő, hogy az egyes és többes számon kívül volt az alapnyelv(ek)ben kettős szám is, amely több uráli nyelvben is megőrződött.

„A török és a magyar alapszókincse, eredeti nyelvszerkezete különbözött egymástól, rokonságukról tehát nem beszélhetünk” (46). Az igaz, hogy a magyar—török (vagy uráli—altaji) nyelvrokonságra nincsenek bizonyítékok, ezt igazolja az alapszókincs különbözősége, de a „nyelvszerkezet”-tel kapcsolatos megjegyzés megint olyan, amellyel képzett nyelvész aligha kezdhet valamit. Ha a szerző ezt úgy érti, hogy a morfológiában nincsenek közös elemek, akkor igaza van. De a „nyelvszerkezet” tipológiailag sok rokon vonást mutat a finnugor és a török nyelvcsaládban. A szerző is tud a finnugor és a törökségi nyelvek közös „nyelvtani-nyelvszerkezeti” vonásairól, az ilyen vonások „azonban messze túlterjednek a finnugor és a török nyelvcsaládon” (47), de a szerzővel ellentétben ezek nem a magyar—törökségi vagy finnugor—törökségi kapcsolatok következtében alakultak ki, hanem e nyelvek tipológiai jellemzői. Egyébként a magyar nyelv tudománytalan rokonítgatási kísérleteit joggal utasítja el (47—8).

Az uráli alapnyelvnek további alapnyelvekre és „ősnyelv”-ekre (pl. „ősmagyar”-ra) való felbomlását helyesen szemlélteti (49—51). A legnyugatibb csoport, a „közfinn” sémája azonban nem reális, mivel ott két stádiumot kell megkülönböztetni, a korai és a kései ősfinnt. A mai lapp nyelvjárások előzménye, az őslapp ugyanis az előbbiből vált ki (erre azonban utal a szerző a 72. és a 74. lapon), míg az ősfinn, az őszést stb. az utóbbinak a leánynyelvei. Ezt még az sem menti, hogy a lappok esetleg nyelvcserevel jutottak volna finnugor nyelvükhöz (vö. 61, 73 kk.), e népcsoport esetleges nem uráli genetikai csoportból való eredete nem játszik szerepet abban, hogy nyelve uráli (miképpen például az angol indogermán eredetét sem kérdőjelezi meg az a körülmény, hogy számos afrikai és ázsiai származású ember is anyanyelveként beszéli...).

Az 52—77. lapokon a ma is uráli nyelvüket használó népekről és nyelvükről szól a szerző. Itt minimális néprajzi, gazdasági, történelmi, földrajzi információk találhatóak, szól a szerző a népevekről is (bár az utóbbiakkal kapcsolatos kutatásokat és a hatalmas szakirodalmat alig ismeri; példaként megemlítem, hogy a *zürjén* népnevet RÉDEI KÁROLY tisztázta [MNyTK. 140. 187—9], de ennek nyomát sem találom a könyvben, vö. 56—7).

A nyelvüket vesztett finnugor népekről szóló részben említett „venedek”, „basztarnák ~ poikinok”, „akatirok” finnugorsága számomra újdonság, s gondolom, nem vagyok ezzel egyedül a szakmában. Szakirodalmi hivatkozások nélkül ez nekem teljesen légből kapott állításnak tűnik, ámbar azt is meg kell jegyeznem, erősen kétlem, hogy komoly szakembertől rendelkezésre állna ilyen értelmű nyilatkozat...

„Az uráli nyelveket beszélő népek egy része az i. e. V—IV. évezredben és az azt követő időszakban is a hagyományos zsákmányoló életformát folytatja, miközben másik részük megismerkedik az állattartással és a földműveléssel” (83). Az i. e. V—IV. évezredben uráli nyelveket beszélő népekről szólni súlyos anakronizmus, hiszen ez még az uráli alapnyelv kora (hasonló tévedés lenne pl. klasszikus latin kori újlatin nyelvű népeket emlegetni)! Később (103) a szerző mégis helyes álláspontot képvisel: „Az uráli kor az az időszak, amikor a mai szamojéd és finnugor népek ősei még egy közös, legfeljebb nyelvjárásilag tagolt nyelvet beszéltek, az i. e. VI—V. évezredre helyezhető”.

„Az őstörténeti kutatás módszerei” fejezet címének inkább így kellene hangoznia: „Az őstörténeti kutatás módszereinek alkalmazása az uralisztikában”, de még így is igen soványka lenne. Nem derül ki, milyen recens régészeti szakirodalom alapján dolgozott, nem találok nyomát HAJDÚ PÉTER paleobotanikán alapuló nyelvészeti fejtegetéseinek (ez utóbbiakra csak „Az uráli és a finnugor korszak története” című fejezetben tér ki a források megnevezése nélkül, holott itt lett volna aktuális ezeket ismertetni). A szerző által hivatkozott (97—9) glottokronológiai vizsgálódások — az én ismereteim szerint — már idejüket múlták.

„Az uráli és a finnugor korszak története” fejezet túnyomó részét kitevő eszmefuttatások nem ide, hanem az előző fejezetbe kíváncsítottak volna. Az ősi szókinccs és az indogermán—finnugor lexikális egyezések és a finnugorba bekerült indogermán szavak az életmódra és a gazdálkodásra engednek következtetni, a finnugorság voltaképpen történelméről (pl. a migrációkról) vajmi keveset árulnak el. Számomra meglepőek és ezért megemlíthető kijelentések a következők: a) a m. *vas* szó elődjének „forrása nem lehet más, mint a mai északkelet-kaukázusi nyelvekkel rokon kisaszias hurri nyelv *oskhu*, *uskhu* szava, amely ezüstöt jelent” (124, l. még 140). b) „a finnugorok »főthús-evők« voltak: l e t e l e p e d e t t n é p e s s é g” (125; én emeltem ki, H. L.). c) Én nyelvészként nem tudom értelmezni a „labilis nyelvhasználatú” (120) nép kitételét — vajon mit érthet ezen a szerző? d) Teljességgel ellentétes eddigi ismereteinkkel a következő közlés: „az uráli népesség egy része, a későbbi finnugorok elődei, életmódot váltott, az addigi zsákmányoló, nomád életmódról áttért a termelő, földműves-állattartó életmódra” (120, l. még 134, 142—3); a 122. lapon mégis arról szól, hogy a finnugor kori földművelésről alig tudunk valamit, de a szerző által említett haszonnövények nevének ismerete az etimológia tanúsága szerint a finnugorság nyelveinek csak egyes szűkebb csoportjaira korlátozódik, vagy az egyes csoportok szavainak összetartozása fölöttébb bizonytalan (fi. *pellava* 'len'). e) A finnugor korban „nem következtethetünk valami igen fejlett lótarásra. Fejlettebb volt a marhatartás...” (122); ha ez igaz lenne, korszakos felfedezés lenne, ezért kár, hogy nem közli forrását (ehhez mégis vö.: „A szöveg egy-egy mondata mögött esetenként kötetnyi irodalom van. Az adott részletkérdés specialistáinak ezek azonosítása különösebb gondot nem okozhat” [218]). f) A m. *arat* és a votj. *aral-* 'arat' (123) esetleges kapcsolatát illetően a szerzőnek tájékozódnia kellett volna az utóbbi kb. 30 évben megjelent etimológiai szótárakban, illetve egyáltalán azt megelőzően, hogy az uráli nyelvek szókinccséről nyilatkozott volna. g) Meghökkenítő, hogy a szerzőnek tudomása van finnugor kori katonai akciókról, a had és az uralás intézményéről, a szervezett körülmények közötti többlettermelésen alapuló adóztatásról, fejlődelmekről, szerződött harcosokról (127). Nem világos, minek az alapján jutott a szerző ilyen következtetésekre, forrásait ugyanis egyáltalán nem jelöli meg, az én ismereteim szerint ezek legfeljebb légből kapott állításnak minősülnek; nem szívesen írom le, de az én szakirodalmi ismereteim alapján ezek a kijelentések legfeljebb a science fiction világába tartoznak.

Az ugor korszak történetében szereplő nyelvészeti állítások nagyrészt az eddig bíráltak színvonalán állnak, például: „Hogy azonban a sertés nem lehetett elhanyagolt állat, arról *loll*, *lolu* szavunk vall, amely a disznó sonkáját jelöli, s a magyarban kimondottan a sertéssel kapcsolatos szó” (142); ez a kijelentés is igen gyenge lábakon áll: tudtommal nincsen bizonyíték arra, hogy a disznó ismerete ugor kori lenne, a magyar nyelvjárási szó jelentése pedig specializálódás, ún. jelentésszűkülés eredménye, vogul megfelelője ugyanis bármilyen élőlény (pl. az ember) lábát jelenti. A gazdasági viszonyokról is az előzőkhöz hasonlóan meglepő mondatokba ütközünk, például: „Jelen-

tősnek kell tartanunk a kerti növény-, illetőleg a gyümölcsstermesztést is” (143); ez is szöges ellentétben áll minden eddigi ismeretünkkel.

„A »sötét kor«. A korai ősmagyar kor története” című fejezetben közölt nyelvészeti, pontosabban az etimológiai megjegyzések gyakorta ismét arról árulkodnak, hogy a szerző nem ismeri az ilyen témájú kutatási eredményeket.

Az ősmagyar kor kései szakaszának történetét tárgyalva a szerző természetesen a történeti források értelmezésének, valamint az ősmagyarok és a bolgár-törökök közti kapcsolatoknak juttatott központi szerepet, ezekről nem kívánok részletesebben nyilatkozni, csak megjegyzem, hogy az itt előadottakat nem tudom összhangba hozni a magyar—törökségi kapcsolatokat vizsgáló t a n u l t n y e l v é s z e k eredményeivel. Egy súlyos ellentmondásra azért rámutatok: „Van-nak adataink arra is, hogy milyen nyelven beszélhettek a honfoglaló magyarok... a honfoglaló magyarok egy nem bolgár-török, hanem köztörök nyelvet [sic!; H. L.] beszéltek... a honfoglaló magyarok nyelvét a baskírok nyelvével kell rokonnak tartanunk” (185). Korábban azonban így nyilatkozott: a) „A török és a magyar alapszókinccse, eredeti nyelvszerkezete különbözött egymástól, rokonságukról tehát nem beszélhetünk” (46). Vajon a honfoglaló magyarok magyarul vagy (köz)törökül beszéltek-e? Ha nem magyarul beszéltek a honfoglalók, akkor miképpen beszélhettünk mi ma magyarul? b) „Végeredményben megállapítható, hogy az összehasonlító nyelvészet módszereinek alkalmazásával a magyar nyelv csak azokkal a nyelvekkel rokonítható, amelyeket finnugor és szamojéd nyelveknek nevezünk” (49). Nos, ha a honfoglalók (köz)törökül beszéltek, akkor a többi finnugor nyelv és a szamojéd nyelvek is (köz)török nyelvek lennének a mű 185. lapjáról idézett mondat értelmében?

Az „Adattár” című részben közöl a szerző a téma terjedelméhez mérten nyúl farknyi bibliográfiát. A fentebb már idézett megjegyzésével ellentétben bizony hogy gondot okoz az olvasónak a hiányos irodalomjegyzék, hiszen jó volna tudni, hogy számos nyelvészeti tévedését, meglepő őstörténeti vonatkozású kijelentéseit kiknek az írásaiból merítette. Egyébként az „adattár” terminus nem ezt takarja, amit a szerző itt ad, tudniillik némely etimológiai megállapításokat kritizál, és kis bibliográfiát közöl (az *adattár* értelmezését l. pl. az ÉKsz. 5. lapján).

A mű minden téves kijelentésére lehetetlen kitérni, hiszen akkor terjedelmes nyelvészeti bevezetőt, uralisztikai alapismereteket sűrítő munkát kellene írnom. Erre nincs szükség, mivel a tájékozódni kívánóknak bőséges szakirodalom áll rendelkezésre, továbbá az egyetemi bevezető kurzusok során is megismerkedhetnek az érdeklődők az alapfogalmakkal és a legfontosabb kutatási eredményekkel.

Filológiai a munka gyenge: nincsenek a szövegen belül utalások (pl. miről hol szól részletesebben), igen kevés kivételtől eltekintve hiányzanak az irodalmi hivatkozások, ha olykor van is ilyen, lapszám nélkül áll, pl. „Aulis J. Joki 1959, Erkki Itkonen 1960, László Gyula 1961” (38), de ezek közül is csak LÁSZLÓ könyve került be a bibliográfiába.

Összegzésül azt kell leírnom, hogy a könyv nyelvészeti megnyilatkozásai dilettáns színvonalúak, ZSIRAI MIKÓS kifejezésével élve: nagyjából a csodabogarak kategóriájába sorolhatók. A régészeti háttérismereteket igénylő, a hajdani gazdasági viszonyokra és életmódra vonatkozó megállapítások szöges ellentétben állnak az általam megismert szakirodalmi közlésekkel. Csak azt ismételhetem meg, amit fentebb már leírtam: legfeljebb science fiction értékű könyvről van szó, amelynek ismertetése tudományos folyóiratban azért szükséges, mert a szerző egy bizonyos tudományágban fejtette ki tevékenységét, továbbá a könyv a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának (!) támogatásával jelent meg, s így a gyanútlan olvasó azt hihetné, valóban tudományos értékeket közvetítő munkát vett a kezébe. Nagy kár, hogy a nevezett minisztérium illetékesei kompetensnek tekintik magukat tudományos kérdésekben; nyilván valamelyik hivatalnok vélte úgy, hogy támogatandó műről van szó, lektora ugyanis nem volt a kéziratnak. Lehet, hogy ennyire gazdagok vagyunk, hogy téveszméket terjesztő kiadványokra kell költeni a pénzt...?

HONTI LÁSZLÓ